כבוחלא דרישקא במינה. מע"ג דכמול הוא שמור כדפירש בה"ג מוכמא מוכמא [מוכן מן:] הייגו דמיא לכוחלא ה"פ כי היכי דכוחלא דריסקא מקרין ומאיר משאר כוחלא כך היא היתה נאה משאר נשים וקרן הפוך לשון כי קרן עור פני משה (שמות לד) והשתא למי שפיר הא דמייתי ותקרעי דפוך עיניך דכמול דומה לפוך שנותנין כחול בעין מגל לפיכוך רש"י דגרס כי כוכמא דריסקא קשה לרשב"ג ח"כ מאי מייתי ותקרעי בפוך עיניך ויוצאין מרגס גדל וכוכוס רשק [ו] וכוכוס כפריס עם גדיס עם ריסקא (שיר ז):

שכל חולה שרואה אותה מיד **מתרפא.** וא"ת והא דימי מגרסה מכמי לא היה חולי בעולם כדאמרי' בהשוכר את הספוגים (ג"מ דף פז.) דעל יעקב לא היה חולשא ועל מליגיא לא היה למיחלא ואיתפח ומיגין למימר דהכא בחולה של מכה מיירי ור"ת ור"י מפרשים דעל יעקב לא היה למיחלא הייגו חולי של מיתה מכאן ואילך היה למיחלא חולי של מיתה ולא היה למיתפח על מליגיא:

בא על **נערה המאורסה.** ואם תאמר והלא לא נצטוו בני נח על נערה המאורסה כדאמרי' בפ' מרובע מיתות (סנהדרין דף נז: ושם ד"ה נערה) בעולת בעל יש להן נכסת לחופה ולא נצטוו בה בני נח ואחד שלש מאות פרסי מנא הוו ידעי איכא דאמרי כלילא הוה להו ואיכא דאמרי אילני הוה להו וכיון דכמשי הוו ידעי אמר רבא היינו דאמרי אינשי או חברא כחברי דאיוב

---

1 הֲיֻדַּע עֵת לֶדֶת יַעֲלֵי סֶלַע תָּחֹל אַיָּלוֹת תְּשֻׁמֹר:
איוב לט א
2 אִיּוֹב לֹא בְדַעַת יְדַבֵּר וּדְבָרָיו לֹא בְהַשְׂכֵּיל:
איוב לד לה
3 וַיהִי אַחַר דִּבֶּר יְיָ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל אִיּוֹב וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי חָרָה אַפִּי בָךְ וּבִשְׁנֵי רֵעֶיךָ כִּי לֹא דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב:
איוב מב ז
4 וְיִשְׁמְעוּ שִׁלְשֶׁת רֵעֵי אִיּוֹב אֵת כָּל הָרָעָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלָיו וַיָּבֹאוּ אִישׁ מִמְּקֹמוֹ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי וְצוֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיִּוָּעֲדוּ יַחְדָּו לָבוֹא לָנֻד לוֹ וְלַנַּחֲמוֹ:
איוב ב יא
5 וַיהִי כִּי הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם:
בראשית ו א
6 וַיְהִי לוֹ שִׁבְעָנָה בָּנִים וְשֹׁלוֹשׁ בָּנוֹת וַיִּקְרָא שֵׁם הָאַחַת יְמִימָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית קְצִיעָה וְשֵׁם הַשְּׁלִישִׁית קֶרֶן הַפּוּךְ:
איוב מב יג-יד
7 וְאֵת שֵׁדוּד מַה תַּעֲשֶׂי כִּי תְלַבְּשִׁי שָׁנִי כִּי תַעֲדִי עֲדִי זָהָב כִּי תְקָרְעִי בְּפוּךְ עֵינַיִךְ לַשָּׁוְא תִתְיַפִּי מְאָסוּ בָךְ עֹגְבִים נַפְשֵׁךְ יְבַקֵּשׁוּ:
ירמיהו ד ל
8 וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְיָ בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל:
בראשית כד א
9 וַיֶּתֶר יַעֲקֹב נְזִיד וַיָּבֶא עֵשָׂו מִן הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף:
בראשית כה כט
10 כִּי בְשַׂדְּךָ מְצָאָה צְעָקָה הַגֶּר הַמְּארָשָׁה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ: דברים כב כז
11 כִּי קוֹל בְּחוּלָה שָׁמְעָתִי צָרָה כְּמְכַבְּירָה קוֹל בַּת צִיּוֹן תִּתְיַפַּח תִּפְרֹשׂ כַּפֶּיהָ אוֹי נָא לִי כִּי עַיְפָה נַפְשִׁי לְהֹרְגִים: ירמיהו ד לא
12 וַיֹּאמֶר עָשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה זֶּה לִי בְּכֹרָה: בראשית כה לב
13 עֲזִי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרוֹמְמֶנְהוּ:
שמות טו ב
14 וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה: בראשית כה לד
15 וַיִּקְרְאוּ אֹתוֹ יִצְחָק וַיִּשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מַמְרֵא: בראשית כה ט
16 וַיִּגַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו זָקֵן שְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו: בראשית כה טו

רבינו גרשום

ומתרפא. רחמה ומרוייה: מכאן שאין אדם נתפס על עצרו. על מה שמדבר מכובד צערו דכתיב לא בדעת ידבר כלומר שאין דעתו מיושבת עליו מחמת צערו: כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב. דברים הגונים חישב ושאינן הגונין לא חישב [לא] תפסו מכל מה שדבר כנגדו: כלילא הוה להו. כתר וחקוקין עליו ג' פרצופין של ג' חביריו וכשהוראין שאחת מהן נשתנה פניה מיד היו יודעין שחבירו אין שורוי בנחת ויש אומרים ג' אילנות היו נטוענין בפרדס שכל אחד היה קורא לכל א' על שם חבירו ואם היה מיבש אחד מן האילנות שבו היו יודעין שאין שורוי בטובה אותו שנקרא (הצירה) [האילן] על שמו: רביה. כלומר פריה ורביה שהנקבה מגדלת בניה: ולדידך דאמרת רבייה. דדבר טוב הוא: שבענה. היינו ב'

גליון הש"ס

גמרא ר"ש ברבי אתיילא. עיין מלכים רבה כ"ח פ"ג כו: **שם** אידלי. יומא. עי' מלכים ד"ח פ' ח ע"ש בהגה"ש ד"ה מיבעי דיומא: **שם** ישמעאל עשה תשובה. עיין מנהגהים דף קל ע"ב ופוסקות מיים סס ופתוס' יבמות יומא דף לד ע"ב ד"ה מעשה:

הגהות הב"ח

(א) גב' אי מאחר רגע אחד מיד נופל ומת בין: (ב) שם ומתרפא ויולדת ואלמלי מקדיס רגע: (ג) שם ודאי דלמרימו משמיה דר' יוסי כל מיתה שיש בה גויעה: (ד) שם ישתק ויסמעאל בניו מכדי ישמעאל קשיש מיצחק מ"ט דקחשיב ליה ליצחק מקמיה ש"מ תשובה עביד ואדבריה ליצחק מקמיה ולמ"ל דיק מכמקן: (ה) רש"י ד"ה ממיעיס שהוא מעולה משאר כרכומין כל"ל:

לעזי רש"י

פלטי"א [פלצי"א]. כמוש, כמוחש.

מוסף רש"י

איצטגנינות. להיות נקי בהלכות המולות ומחילות בשעות (יומא כח:). משכימין לפתחו. לשמוע במעלות (שם). דרדקי. במורים שלא הגיעו לסגרא (שבת קמה:). **אדבורי אדבריה.** טוליך את יצחק לפניו (בראשית כה ה).

רבינו גרשום (המשך)

שהוא שחור הרבה מבהיק מאד: רישקה. בלע"ז אריינט"ל: במיניה. שהוא משובח במינו: כורכמא דריסקא. קרוק"ר. אינייט"ל. מה אותו צבע יפה הרבה במינו כך היתה יפה בין שאר נשים: איצטגנינות גדולה. שהיה בקי (אותו צבע) הרבה במזלות והיו שואלין מה יארע להן: אידלי יומא. [בשחרית] כשהשמש זורח שם מנחת אותה אבן: אידלי קצירא. מיקל חולה מחליו ולערב מכביד לו: ד"א. מאי בכל: מה עדשה שום ביקוע: לנחומי בביעי. דלמאן דאמר פה עדשה אין לה פה ביצים [נמי] אין להם פה ומנחמין בהן אבלים כמו בעדשים ולמאן דאמר מה עדשה זו מגולגלת בביצים אין מנחמין מפני שאינם מגולגלים כל כך כעדשים: לאלתר כשמת

(ו) [ויקרא יג: יז] מרגוס יונתן מגחתני: ככל

דרקון. נחש: **מביסה.** נוחכה: **ומפרפה.** לשון רפיון: **שמין לדם נשפה.** להמחייב על שהוא מדבר קשה ממחת נער ויסורין דקחמר לא בדעת ידבר לא אמר (לא) בדעת ידבר לא בדעת: **כלילי הוו להו.** כחריס וכלל כחר שלשה פרלופים ואיש אחד שמו מחוקק על פרלופו וכשמחין יסורין על אחד מהן פרלופו משחנה וכן אילני: **דכמשי.** פלטויי"ל: **או חכרא כחבירי דאיוב.** שם אין לו לשדה מוכיחים עוד לו שימות: **לרוב על פני האדמה וגוגות יולדו וגו'.** **רביה בשה נעולם.** כשנולדה בת לפי שממהרת להיות לו זרע: **חולפנו ניוחי.** ואין לך כפל טוב ממנו: **שדומה ליוס.** ברה כחמה: **לקליעה.** מין בושם הוא: **קרנא דקרח.** מין חיה וקליעי משחירין כמו נצבע: **כורכמא דריסקא.** כרכום של גן הגדל בגינה: **כמיניה.** שהוא מעולה (ה) ממין שאר בשמים: **מיצטגניות.** הוא כוכבים: **משכימים לפחחו.** ליטול עלה ממנו: **לחידלי יומא.** הוא"ו בשם כשהחמה זורחת: **לחידלי קלירא.** מיקל החולי: **לאכל אין לו פה.** שהוא יושב ודומם: **עדשין אין להן פה.** כמו שיש לפוליו ולשאר מיני קטניח כמין סדק: **לנחומי בניהו.** אין להם פה לאכל פיהם אבל פיהם (ו) מגולגלים כגלגל: **ושט אם הכבורה.** וביהה את העבודה שהיתה נכבורות שט מרגוס של ניזון מדוע הקילתני (שמוחל ג יט) מרגוס יונתן מגחתני: ככל

או [ג] מיתותא [5] ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה ובנות יולדו להם רבי יוחנן אמר רביה באה לעולם ריש לקיש אמר מריבה באה לעולם אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן לדידך דאמרת רבייה באה לעולם מפני מה לא נכפלו בנותיו של איוב אמר לו נהי דלא נכפלו בשמות אבל נכפלו ביופי דכתיב [6] ויהי לו שבעה בנים ושלוש בנות ויקרא שם האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך ימימה שהיתה דומה ליום קציעה שהיה ריחה נודף כקציעה קרן הפוך אמרי דבי רבי שילא שדומה לקרנא דקרש מחייכו עלה במערבא קרנא דקרש לקותא היא אלא אמר רב חסדא ככורכמא דרישקא במיניה שנאמר [7] כי תקרעי בפוך [8] רבי שמעון ברבי איתילידא ליה ברתא הוה קא חלש דעתיה אמר ליה אבוה רביה באה לעולם אמר ליה בר קפרא תנחומין של הבל ניחמך אבוך [ז][דתניא] אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא נקבות אלא אשרי למי שבניו זכרים אוי לו למי שבניו נקבות אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסי אשרי מי שאומנותו בוסמי אוי למי שאומנותו בורסי כתנאי [8] וה' ברך את אברהם בכל [9] מאי בכל רבי מאיר אומר שלא היתה לו בת רבי יהודה אומר שהיתה לו בת [10] אחרים אומרים בת היתה לו לאברהם ובכל שמה ר"א המודעי אומר [11] איצטגנינות היתה בלבו של אברהם אבינו שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו רבי שמעון בן יוחי אומר [12] אבן טובה היתה תלויה בצווארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותו מיד מתרפא ובשעה שנפטר אברהם אבינו מן העולם תלאה הקדוש ברוך הוא בגלגל חמה אמר אבי היינו דאמרי אינשי [13] אידלי יומא אידלי קצירא דבר אחר שלא מרד עשו בימיו דבר אחר [14] שעשה ישמעאל תשובה בימיו שלא מרד עשו בימיו מנלן דכתיב [15] ויבא עשו מן השדה והוא עיף ותנא אותו היום נפטר אברהם אבינו ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אבין [ומ"ש של עדשים] אמרי במערבא דשמיה דרבה בר מרי מה עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה דבר אחר מה עדשה זו מגולגלת אף אבילות מגולגלת ומחזרת על באי העולם מאי בינייהו איכא בינייהו לנחומי בביעי אמר רבי יוחנן חמש עבירות עבר אותו רשע באותו היום בא על נערה מאורסה והרג את הנפש וכפר בעיקר וכפר בתחיית המתים ושט את הבכורה בא על נערה מאורסה כתיב הכא ויבא עשו מן השדה וכתיב התם [16] כי בשדה מצאה הרג את הנפש כתיב הכא עיף וכתיב התם [17] אוי נא לי כי עיפה נפשי להורגים וכפר בעיקר כתיב הכא [18] למה זה לי וכתיב התם [19] זה אלי ואנוהו וכפר בתחיית המתים דכתיב הנה אנכי הולך למות ושט את הבכורה דכתיב [20] ויבז עשו את הבכורה ושעשה ישמעאל תשובה בימיו מנלן כי הא דרבינא ורב חמא בר בוזי הוו יתבי קמיה דרבא וקא מנמנם רבא א"ל רבינא לרב חמא בר בוזי ודאי דאמריתו (ג) [כל] מיתה שיש בה גויעה זו היא מיתתן של צדיקים א"ל אין והא דור המבול א"ל אנן גויעה ואסיפה קאמרינן והא ישמעאל דכתיב ביה גויעה ואסיפה אדהכי איתער בהו רבא אמר להו [ט] דרדקי הכי א"ר יוחנן ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו שנאמר [15] ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו [ד] ודילמא [ב] דרך חכמתן קא חשיב להו אלא מעתה [16] ויקברו אותו עשו ויעקב בניו מאי טעמא לא חשיב להו דרך חכמתן אלא מדאקדמיה אדבורי אדבריה ומדאדבריה שמע מינה תשובה עבד בימיו ת"ר שלשה הטעימן הקב"ה בעולם הזה מעין

פנמים ד': קציעה. קדה: בושם. שקורין קו"ש: דקרש. חיה ששמה קרש: לקותא היא. ואינה יפה מפני שיש בה כמה גוונין: כי כוחלא. אבהם עבר אותו רשע ה' עבירות: היינו בכל. דלא מרד בימיו: ש"מ דעבד תשובה. דנהג ביה כבוד ליצחק ואדבריה מקמיה:

נכל מכל כל. בתוכיחס כתיב (בראשית כד) וה' ברך את אברהם בכל כל ביעקב כתיב (שם כז) ואוכל מכל כל וכי יש לי כל כלומר לא חסרו לא אברהם ולא יעקב: **חלב קדרי.** יראי הרע מת בקרבי: **לעריה קא מדכר.** על לבו ממש הוא מתרעם ואומר שמא בקרבו מרוב לרוח: **שלח שלט בהן מלאך המוות.** לא שלח מתו בעזיקה על פי שכינה: **נכל מכל כל.** לא חסרו שום כבוד ומליגו כבוד זה בעשה ואהרן שנאמר בהן על פי ה' ושם שלט מתו ע"י מלאך [המוות] נמצא שחסרו כבוד: **לדאמרן.** שמתו ע"פ שכינה ואין לומיה רמה לשלוט במי שנשוק משכינה שהרי אין הרמה נוהג שלא מטפה מרה המטפטפת מפכינו של מלאך המות לשמר מר (ע"ז דף כ:) ממנה מת ממנה משריח ממנה פניו מוריקות: **ישכון לבטח עליו.** הכי דריש (ג) ישכון לבטח בניימין על שמיכות לידות שכינה: **בעטיו של נחש.** בעצתו של נחש שהיה סבור לומר כל היו רואין למות אלא שנגזרה גזירת מיתה על כל תולדותיו של אדם הראשון בעצתו של נחש שנאמר מרגוס של עצתו לכתיב (דניאל ו) תמייעטו כל עצתו וגו' וכן הכתיב עטף וטעם (שם ג): **ואחיותיהם.** בנני יפי כתיב:

הדרן עלך השותפין

לא יחפור. בור שיח ומערה. מפורשים בגמרא קמא בפרק שור שנגח את הפרה (דף נ:): **בור.** עגול: **שיח.** לרוך וקנה: **מערה.** מקורה בקירות: **נגרכה בכובסים.** חופר בקירות מרוצעת בעומק קמה לו יותר ומי גשמים מתכנסים בה לכבס בגדיהם והיו להם שמים לחם שעורים את הבגדים יום או יומים בעודם כלבים והיא קרויה מחמין בגמ' [יט.] ואחת שמשפשפים בה והיא קרויה נדיין [שם]: **אף"כ בור.** מפני שהחפירה הסמוכה לבור מחלשת כותלי הבור ומרפה לותן: **ופד בפיד.** את כותלי החפירה: **גפה.** פסולת זיתים שנתעלו בבית הבד: **הסלעים.** הגדים שהשור יוצא מהן שקורין קוליי"ש שכל אלו קשין לחומה שמוליכין הבל: **מן הכותל.** כותל לבנים של טיט הבנוי על גבי קרקע ואלו בבור קלי השתא: **ורעיס.** קשין לכותל כדמפרש בגמ' (ה): **ומחריסה.** מרפה את יסודו ונופל: **מי רגליס.** ממסמסין את הלבנים שהן של טיט יבש: **ריחיס.** קשין לכותל שמניחין את הקרקע בגלגול מבטחו: **מן השלב.** היא הריחים המתחוכה: **פרכב.** היא העליונה הרוכבת על זו והיא קשה מפה מן המתחוכה: **ואת הפטור שנשה מן הסליף.** תנור כלי חרס הוא שרוף בכבשן כשאר קדירות ופיו למעלה והבא לקובעו בתרך עושה בין טיט ומניחים שיהיו לו לבסים ומושיבין תוכו עליו שלא יבטנו שוליו מחמת קרקע ותוכו בין עשוי כשיפוע רחב מלמטה וקלר מלמעלה כשדת התנור מחתוכה קרוי כלי ועליונו קרוי שפה לכומל שפת הכלי שפתה עליונה ולפי שהבלו של תנור קשה לכותל קרוי להרמיזן: **גמ'** פתח

מעין העולם הבא אלו הן אברהם יצחק ויעקב אברהם דכתיב ביה [1]בכל יצחק דכתיב ביה [2]מכל יעקב דכתיב ביה [3]כל שלשה לא שלט בהן יצר הרע אלו הן אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל ויש אומרים אף דוד דכתיב [4]ולבי חלל בקרבי ואידך צעריה הוא דקא מדכר תנו רבנן ששה לא שלט בהן מלאך המות ואלו הן אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל משה אהרן ומרים דכתיב בהו [5]על פי ה' והא מרים לא כתיב בה על פי ה' אמר ר"א [6]מרים נמי בנשיקה מתה דאתיא [6]שם שם ממשה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' שנגאי הדבר לומר תנו רבנן שבעה לא שלט בהן רמה ותולעה ואלו הן אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים ובנימין בן יעקב [3]אברהם יצחק ויעקב דכתיב [בהו] בכל מכל כל משה אהרן ומרים דכתיב [בהו] ע"פ ה' בנימין בן יעקב דכתיב [7]ולבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו וי"א אף דוד דכתיב [8]אף בשרי ישכון לבטח ואידך ההוא רחמי הוא דקא בעי תנו רבנן [3]ארבעה מתו בעטיו של נחש ואלו הן בנימין בן יעקב ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד וכולהו גמרא לבר מישי אבי דוד דמפרש ביה [קרא] דכתיב [9]ואת עמשא שם אבשלום תחת יואב על הצבא ועמשא בן איש ישרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב וכי בת נחש היא והלא בת ישי היא דכתיב [10]ואחיותיהם צרויה ואביגיל אלא בת מי שמת בעטיו של נחש:

הדרן עלך השותפין

לא [א]יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו ולא שיח ולא מערה ולא אמת המים ולא נברכת כובסין אא"כ הרחיק [ה] מכותל חבירו שלשה טפחים ופד בסיד [ב]ומרחיקים את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים [ג] מכותלו של חבירו שלשה טפחים [ד](או) סד בסיד [ג]מרחיקין את הזרעים ואת המחרישה ואת מי רגלים מן הכותל שלשה טפחים [ד]ומרחיקין את הריחים שלשה מן השכב שהן ארבעה מן הרכב [ה]ואת התנור שלשה מן הכליא שהן ארבעה מן השפה: **גמ'** פתח

שלשה בו' מעין העולם הבא. תימה לרשב"ג אמאי לא חשיב נמי חיוב לעיל (דף טו:) והתמונות רועות על ידיהם מלמד שהטעימו הקב"ה מעין עולם הבא וי"ל לחיוב לא היה אחד מילמח ואברהם ויצחק ויעקב נהנו מעין עוה"ב מכל וכל: **שבעה** שלא שלטה בהן רמה. תימה לרשב"ג לכולהו לדיקי נמי לאמר בשבת בפ' שואל (דף קנב:) ורבקה עלמות קרמה מי איכא לו קרמה בלבו עלמותיו ורקדין ושאין קרמה בלבו אין עלמותיו מרקידין וי"ל דיכול להיות שלא ירבה ויאלוט בו רמה כדאמר במעשה דרבי (ד) אלעזר בן שמעון בהשוכר את הפועלים (ב"מ דף פד:) לנפיק ליתבא מתודניה:

שלשה לא שלט בהן יצר הרע. אין לפרש שלא שלט כלל דא"כ היכי קבלו עליה אברהם שלא כאמור (יומא דף לח:) מאי לכתיב רגלי חסידיו ישמור כיון שעבר אדם רוב עונותיו ולא חטא שוב אינו חוטא ה"ג כיון שראה הקב"ה שהיו לוחקין עלמן כל כך להתרחק מן העבירה סייעם הקדוש ברוך הוא מכאן ואילך שלא שלט בהן יצר הרע:

הדרן עלך השותפין

לא יחפור. כל הני חיילי לאיתי בהו מיא וטעמא משום מתוגמא כדאמרינן בגמרא ותימה לר"י והא אמרי' בגמ' כל מרא ומרא דקא ממית כו' ואומר ר"י ללא קאמר אלא שמחומה שעה ממחיל ההיזק וכיון דבתחילת ההיזק הוו גירי דיליה מודם ר' יוסי ומיהו מי לאו משום מיא לא היה לריך להרחקה ג' טפחים:

לא שיח ולא מערה. וה"ה מריחין

ועיילין והני נקט אגב בור דבכל מקום רגיל לעשות שיח ומערה בהדי בור ואמת המים ונברכת הכובסין לאין רגיל לעשותן גבי בור מפרש בגמ' לריכי תרוייהו ומיהו הא לא מפרש אמאי לא הוה שמעינן להו מבור[א] דאמלי למימר דבור ושיח דעמוקין טפי[ב] בעי הרחקת שלשה אבל הנך דלא עמיקי כולי האי הוה אמינא דלא בעי הרחקת שלשה ומי תנא הני הוה אמינא דבור ושיח דעמיקי טפי בעי הרחקה יותר מג' ובפרק הפרה (ב"ק דף נ:) לתנן אחד המחופר בור ושיח ומערות ומקרין להו לכולהו בגמרא התם ניחא דלא הוה ליה לתנא למינקטינהו אגב בור כיון דכתיב בור בקרקע אלא הוה ליה למיתני בור למודיה:

סלעים. אבנים שאם יוצא מהן ולא סלעי נחושת לתין דרך להניחן אלל הכתלים והא דאמר בירושלמי אית תנא תני טומנין בסלעים ואית[ה] תני לתין טומנין כאן בסלעים של כסף כאן בסלעים של נחושת[ג] הוה אלי לאנויי כאן בסלעים של אבנים כאן בסלעים של כסף **וסד בסיד.** נראה לר"י דבסיפא נמי גרם וסד בסיד ולא גרם או דאי גרסי' בסיפא או סד בסיד אם כן מפשוט דבריהם וסד בסיד תנן מדלא קתני או סד בריצפא כמו בסיפא אלא ודאי בסיפא נמי גרם וסד והא דבסיפא ליה בגמרא (לקמן דף יט.) דבסיפא הוי או סד בסיד היינו משום דאין החיזק כל כך מרובה שלא יועיל לו סיד לחודיה:

כליא. פירש ר"ח בטן תנור לר מלמטה ובמעלעיתו מרחיב ובולט ויולט כשיעור טפח ומתעלעיתו מילר ועולה:

פתח

א א מיי' פ"ט מהלכות שכנים הלכה ו סמג עשין טוש"ע ח"מ סי' קנה סעיף י:
ב ב מיי' שם הלכה ג טוש"ע שם סעיף ד:
ג ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף ה:
ד ד מיי' שם הלכה ג טוש"ע שם סעיף ז:
ה ה מיי' שם הלכה ד טוש"ע שם סעיף ח:

מוסף רש"י

בעטיו של נחש. בעצתו של נחש שהיה סבור לומר אל תמת, כלומר, בעטיו, כמו (לעיל ג) עטף ועטף (שבת נה:).

הדרן עלך השותפין

מוסף תוספות

א. הא הוה נמי משום מתונתא כנ"ל. עיין לשב"ם.
ב. ומלקלך ליה לכותל טפי. שם. ג. בסלעים של כסף אין טומנין, ובסלעים של נחושת טומנין. ירושלמי שבת פ"ד ה"ח. ועיין מהרש"ל.

רבינו גרשום

על פי ה'. דמי שמת ע"י מלאך המות שולט בו רמה ותולעה מפני כי ג' טיפין של מרה תלויין בו בסכינו ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקים ואותם שמתו על פי ה' לא שלט בהן רמה ותולעה: חלל בקרבי. שאין בו יצר הרע: צעריה דמדכר. כלומר זה בקרבו מפחד מאותו מעשה שאירע לו: רחמי הוא דבעי שלא יכנס בו לבטח: בעטיו של נחש. בעצה שיעצה לחוה ולא מפני חטא אדם עטיו לשון עצה כמו (דניאל ב) עטא וטעם:

הדרן עלך השותפין

לא יחפור אדם בור כו'. משום דקא מרפיה ליה לאריעה ומקלקל לבורו: ולא שיח. זהו חפירה שחופרין להשקות שדותיהן ועשויה אריך וקטין: לא מערה. שהיא מרובעת: נברכת הכובסין. ששם רוחצין וכובסין את בגדיהן:

ו) [מו"ק כח.], ג) ב"מ אברהם יצחק יעקב משה אהרן ומרים דכאמרן בניימין בן יעקב וכו' וכמו מנין פיכס"י דסכמ ד"ס כדאמרן וכו'), ג) שבת נה:, ד) ב"מ דסד, ה) [לקמן יט:],

תורה אור השלם

1 וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְיָ בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל:
בראשית כד א

2 וַיַּחֲרֵד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי אֵפוֹא הוּא הַצָּד צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה:
בראשית כז לג

3 קַח נָא אֶת בְּרָכָתִי אֲשֶׁר הֻבְאַת לָךְ כִּי חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ לִי כֹּל וַיִּפְצַר בּוֹ וַיִּקָּח:
בראשית לג יא

4 כִּי עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנֹכִי וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי:
תהלים קט כב

5 וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל הַר הָהָר עַל פִּי יְיָ וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ: במדבר לג לח
וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד יְיָ בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי יְיָ:
דברים לד ה

6 וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְבַּר צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם: במדבר כ א

7 לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְיָ יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכַן:
דברים לג יב

8 לָכֵן שִׂמְחָה לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי אַף בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח:
תהלים טז ט

9 וְאֵת עַמָּשָׂא שָׂם אַבְשָׁלֹם תַּחַת יוֹאָב עַל הַצָּבָא וַעֲמָשָׂא בֶּן אִישׁ וּשְׁמוֹ יִתְרָא הַיִּשְׂרְאֵלִי אֲשֶׁר בָּא אֶל אֲבִיגַיִל בַּת נָחָשׁ אֲחוֹת צְרוּיָה אֵם יוֹאָב:
שמואל ב יז כה

10 וְאֲחִיוֹתֵיהֶם צְרוּיָה וַאֲבִיגָיִל וּבְנֵי צְרוּיָה אַבְשַׁי וְיוֹאָב וַעֲשָׂהאֵל שְׁלִשָׁה:
דברי הימים א ב טז

הגהות הב"ח

(א) במשנה ולא נכרכת כוכמין ממ"ל הכמיה מכותלו של חבירו: (ב) שם ואת הסלעים מן קוליי"ש כל אלו קשין לחומה שמוליכין הבל: **מן הכותל.** כותל לבנים של טיט הבנוי על גבי קרקע ואלו בבור קלי השתא: **ורעיס.** קשין לכותל כדמפרש בגמ' (ה): **ומחריסה.** מרפה את יסודו ונופל: **מי רגליס.** ממסמסין את הלבנים שהן של טיט יבש: **ריחיס.** קשין לכותל שמניחין את הקרקע בגלגול מבטחו: **מן השלב.** היא הריחים המתחוכה: **פרכב.** היא העליונה הרוכבת על זו והיא קשה מפה מן המתחוכה: **ואת הפטור שנשה מן הסליף.** תנור כלי חרס הוא שרוף בכבשן כשאר קדירות ופיו למעלה והבא לקובעו בתרך עושה בין טיט ומניחים שיהיו לו לבסים ומושיבין תוכו עליו שלא יבטנו שוליו מחמת קרקע ותוכו בין עשוי כשיפוע רחב מלמטה וקלר מלמעלה כשדת התנור מחתוכה קרוי כלי ועליונו קרוי שפה לכומל שפת הכלי שפתה עליונה ולפי שהבלו של תנור קשה לכותל קרוי להרמיזן: **גמ'** פתח

(ג) ג"ז ד"ה אברהם, (ד) ב"מ פד:, (ה) ב"מ דסד, ה) [לקמן יט.],

פתח בבור ומסיים בבותל. קוקוטרס גרס מתר דשני מכותל בורו שנינו ולימני גלגל אם כן הרחיק מבורו ולימני גלגל כמו שאפרש ומי גרס לה הכי גרס לה פתח בבור ומסיים בכותל ולימני גלגל אם כן הרחיק מבורו וכן משמע מתוך פירוש ר' חננאל ומע"ג דבריש הממיע (בבא קמא דף כז.)

כי פריך פתח בכך ומסיים בחברו לא קשיא כאן בשלא הרחיק כאן בשהרחיק הכל כו' אין לומר הגמרא שוה גגל פעמים מחריף ופעמים מקלר: **מכותל** בורו שנינו. כלומר גם מכותל בורו קאמר גגל מכותל שיש לבור שהרחיקו שיש כשחפר בורו ומהך מילתא דרב יהודה דייקי לקמן דתפור מהחזק שהרחיק להניח כותל ופריך מינה לחבי ומשמע גם שחפר למיגרס ולימני גגל אם כן הרחיק מבורו דל"ק הוא משמע מכותל בורו ומה שפירש הקונטרס דמי הוה מני מבורו הוה ידעינן דמכותל בורו קאמר אין לומר [זה] כותם לומר שלו כלום כו' גרסת ספרו דתקמו אבל אין גראה דוחקא מי מני מבורו הוה ממינן

מסופא. דכר לח: **טירייא.** מיטוני"ר כלע"ז כמו טריי"א לריסיס בגלו טריפות (חולין קף מה.): **תנוס של נחתומין.** מוכרי לחם שמסיקין שם תור תמיד: **תולר.** עלייה שחולרין בה תבואה ושמן ויין[מ] והעגן קשה להן: **רפש נקר.** הריח קשה להן: **דירה שאני.** תנוס ורפש נקר לירתן של אדם הוא ואין לנו לאסור לירתו עליו שלא ע"כ הסיחק מוכן: **דיקא נמי.** דדירה שאני: **דקמני עלה.** דהסיח אם היתה הרפת נקר קודמת לתולר מותר מאי קמ"ל אלא מאי קא משמע לן דאע"ג דמרחיק ליה מיחזי כשיוקינו הן: (ד) **תוס'** ד"ה לא ליכא לא ליכל וכו' **דהבלא דהני קשה לתולר:**

לעזי רש"י

איטוני"ר [איישטוני"ר]. להרעיד לנער.
פוריל"ש. כרשות (ירק מאכל).

מוסף תוספות

א. משמע משום דאישתני לריעותא. לעז"ן. ב. ולא הצריכו אלא משום עבודת הכרם. סט. ג. אפי' האילן עצמו. ויטע"ש.

רבינו גרשום

המלח. שחופרין להכניס לתוכן מים לעשות מלח ושיחוח שעושין לשרוף בהן הסיד ואת הסלעים חפירה מלאה אבנים: וסד בסיד. החפירה דכל אלו מזיקין לכותל: הא ליכא כותל. הוי כשאר כותל וסמיך וקשיא לרבא דאמר גבי שדה דלא סמיך: דתנתא דהני. זה לחלוחית המים שמשקין הזורעים בנגר ודאי קשין לכותל שמקלקלין המים יסוד הכותל: מרחיקין את הריחים. הענשין בקרקע מן הכותל חבירו: ג' טפחים מן השכב. זו אבן התחתונה שמו שכב. ורכב זו אבן עליונה שמורכבת עליה והתחתונה רחבה מן העליונה טפח לכל צד והיינו ג' מן השכב שהוא ד' מן הרכב מתוך דפחותה טפח: טעמא דאיכא כותל. וקשיא לרבא: טירא קשה לכותל אותו זיעזוע שמזעזעין הקרקע בשעה שמתקינין שם הריחים איכא דאמר טירא קול הבריה שעושין הריחים: מרחיקין את התנור מן הכותל. אע"ג דלא תני כותל אפ"ה משמע דירתיה מן הכותל ג' טפחים מן הכיליא איזהו כיליא שכשעושין התנור מחרס שכל תנוריהן היו של חרס ועשוין כעין דלי פתוח מלמעלה והחרס קלוש ומדביקין סביב התנור מן הטיט בעובי טפח סביב כדי לחזק התנור מפני שהוא של חרס שלא ישבר ולאותו הדבק קרי כיליא והיינו דאמרי' במס' (פסחים [חולין קכג:] גוררו את הטפילה עד שמגיע לארץ ואותה דאמרי' התם היינו כיליא ושפה זו שפת התנור עצמו שהוא מרחיק מן הכותל ד' טפחים כפ"ת. איכא דאמרי כיליא זה יסוד התנור דכל סביב התנור סמוך לקרקע יוצא בנין התנור טפח לחוץ וכי מעלה בנינו מקצר רעולה עד לשפה שלמעלה דפוחת טפח לפ"ה: הבלא. חמימות חבירו: לא יפתח אדם חנות של נחתומין. שאופה פתו לסכור בכל עת תמיד אופה ומחמם התבואה או היין של מקום האילן והאילן ולשני מכר כל שאר השדה משפת אילן ולהלן ובא זה שלקח שאר השדה וחפר בורו סמוך לאילן דהשתא קדם האילן לבור ולא סמכו זה לוקח אלא המוכר דברשות סמכו דהכל היה שלו ומ"ה לא יקרע ולעולם בעלמא לא סמיך: מרחיקין את המשרה. מים סרוחין ששורין בהן פשתן ועקשה אע"ד משרה שמכבסין ושורין בהן את הבגדים: מן הירק מתוך ג' דאתנייהו ירקות דלא צריכי כל כך למים וניתחוק ניצוצות הכביסה על הירק כל שעה

המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכותלו של חבירו ג' טפחים[פ] או סד בסיד טעמא דאיכא כותל הא ליכא כותל סומך לא כי ליכא כותל נמי לא סמיך ואלא מאי קא משמע לן הא קא משמע לן דהני קשו לכותל תא שמע מרחיקים את הזרעים ואת המחרישה ואת מי רגלים מן הכותל שלשה טפחים טעמא דאיכא כותל הא ליכא כותל סמיך לא כי ליכא כותל נמי לא סמיך ואלא מאי קמ"ל הא קא משמע לן דמתונתא קשה לכותל תא שמע ואת הריחים ג' מן השכב שהן ד' מן הרכב טעמא דאיכא כותל הא ליכא כותל סמיך לא כי ליכא כותל נמי לא סמיך ואלא מאי קא משמע לן הא קא משמע לן דטיריא קשה לכותל תא שמע ואת התנור שלשה מן הכליא שהן ד' מן השפה טעמא דאיכא כותל הא ליכא כותל סמיך לא כי ליכא כותל נמי לא סמיך אלא מאי קא משמע לן הא קא משמע לן [ג]דהבלא קשה לכותל תא שמע [ג]לא יפתח אדם חנות של חבירו ולא רפת בקר טעמא דאיכא אוצר הא ליכא אוצר עביד דירה שאני דיקא נמי דתני עלה [ד]אם היתה רפת בקר קודמת לאוצר מותר ת"ש [ה]לא יטע אדם אילן סמוך לשדה אלא אם כן הרחיק ממנו ד' אמות ותני עלה [ד]ד' אמות שאמרו כדי עבודת הכרם טעמא דמשום כדי עבודת הכרם הא לאו משום כדי עבודת הכרם סמיך ואע"ג דאיכא שרשין דקא מזקי הכא במאי עסקינן דמפסיק צונמא [ו](דיקא נמי דקתני) [ז]היה גדר ביניהם זה סומך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן [ח]אי הכי אימא סיפא היו שרשיו יוצאין בתוך של חבירו מעמיק להן שלשה טפחים כדי שלא יעבד המחרישה ואי דמפסיק צונמא מאי בעו [ט]התם ה"ק ואי לאו צונמא והיו שרשיו יוצאין לתוך של חבירו מעמיק שלשה טפחים כדי שלא יעבד המחרישה ת"ש [י]מרחיקין את האילן מן הבור עשרים וחמש אמה טעמא דאיכא בור הא ליכא בור סמיך לא כי ליכא בור נמי לא סמיך והא קמ"ל דעד כ"ה אמה אזלי שרשים ומזקי לבור אי הכי אימא סיפא ואם אילן קדם לא יקוץ ואי דלא סמיך היכי משכחת לה כדא"ר פפא בלוקח ה"נ בלוקח ת"ש [י]מרחיקין את המשרה מן הירק ואת הכרישין מן הבצלין ואת החרדל מן הדבורים טעמא דאיכא ירק הא ליכא ירק סמיך לא כי ליכא ירק נמי לא סמיך והא קמ"ל דהני קשו אהדדי א"ה אימא סיפא רבי יוסי מתיר בחרדל [ט]מפני שיכול לומר לו עד שאתה אומר לי הרחק חרדלך מן דבוראי הרחק דבורך מן חרדלאי שבאות ואוכלות לגלוגי חרדלאי ואי

דטיריא קשה לכותל. תע"ג לקמן (דף כ:) הדר ביה מטעמא דטיריא ומפרש הלח משום קלח מכל מקום נקט ליה הכא משום דמעיקרא הוה בעי לפרושי טעמא משום טירייא ולקלח הלח גרסי הלח אחי שפיר הכא להכהיל גירסא טירייא ולקלח חד טעמא הוא: **לא יפתח אדם חנות של נחתומין.** פ"ה משום שהעשן קשה לאוכל וקשה לכ"ת לקמן אמר שהעשן מזיק את האוכל אבל לא היין מפני שהוא מתוק ומשמח ואין לו ריח ואין העשן מזיק אלא לדברים שיש להם ריח כיון דאיכא עשן ריחא נמי אית ביה ומזיק ומעוזיקה לה יכנס שם העשן הלח טעמא שהכהל מזיק את האוכל אבל את היין מפני שהוא משמח וגרסי' לקמן אמר רב יוסף ומתי דיקא לפילו הלח גרסי' קשיא ליה כלומר הלח דלמרגא הלח גרסי' קוטרא דמרגא: **הא ליכא אוצר עביד.** הוי מצי למיגוי ס"ד כי ליכא לא סמיך והלח קמ"ל דהכלח [ד] קשיא לאוכל: **דיקא נמי דקתני אם היתה רפת בקר קודמת בו'. וכגולו** הרחקות דאמרי' לה תני הכי והוה ליה למשמועינן בשאר כל ד"ס דהיה מרחיק לה כדאמרי' בשוורים וכך נמי היו חורשין בשוורים. בין שדה שלו לשל חבירו דלא קא עבדין בהני טלפים מש"ה מצי סמיך אי לאו מפני עבודת הכרם בינתים. בין הכרם לשדה זה סומך נטיעותיו לגדר [אע"ג] דבערין שרשין לשדה: מעמיק למיעבד בקרקע ג' טפחים כדי שלא יעבד את המחרישה. הכי קאמר אי לאו צונמא והוה מרחיק ליה לאילנות כ"ה אמה כשיעור האילן. ולאחר כן הגדילו שרשין יותר מכ"ה והיו שרשין יוצאין לתוך של חבירו כנ"ל: אית דמפרשי האי שדה כרם הוא כדי להשתמש בהני ד' אמות עבודת תשמיש דצריך לכרם כגון בית הגת וגיגית שלוחצין טיני. היינו בור שתחת הגת. אלמא דסמיך (ליה אלא) הכא במאי עסקינן דאי לאו משום עבודת הכרם סמיך המפסיק צונמא כלומר אהיא סלע חזק בין האילן לשדה דאינן יכולין השרשין לעבור ולהפסיד בשדה אבל גבי בור ושדה דעלמא המפסיד לעולם לא סמיך. זה סומך אילנו לגדר וזה בורו אלמא דסמיך אע"ג דעבדי שרשים תותי גדר לשדה חבירו וקא מזקי. לא הכא נמי דאיכא צונמא: מעמיק שרשי האילן בקרקע ג' כהיכי דלא ליתזקו שרשין ואמאי צריך להעמיק בחמיה: כדי שלא תעכב את המחרישה ולא יפסיד. להכי צריך להעמיק וסמיך אבל גבי בור ושדה דעלמא דלעולם אי אפשר דלאכא פסידא של רפיית הקרקע מבור לבור (אמאי) [אימא] לעולם לא סמיך. לימ"ה: אי הכי. דכי ליכא בור [נמי] לא סמיך האילן אימא סיפא אם האילן קדם לבור דאם היה נוטע האילן קודם דנחפר הבור אע"ג דמזיק לה לא יקרע ואי לא סמיך האילן על מצר שדה חבירו קודם חפירת הבור היכי מצי משכחת לה דמזיק לה השתא אלא לאו ש"מ דסמיך: לא לעולם לא סמיך. וכי תימא א"כ היכי הוה ליה סומך אילנו אצל שדה לא יטע אדם אילן סמוך לשדה. כגון שדה הלנן גין שדה לחילן, ועטעמא כדי עבודת הכרם, שכשיחפרו את אילנותיו לא יהא קרוב לכותלים ומתלשין את השרשים (ב"מ קיז). **עד שאתה אומר** לי הרחק חרדלך כו'. שמני מזיק ועלי להסתיק את עצמי, אני אומר לך שאתה מזיק (לקמן כה:). **לגלוגי חרדלאי.** פרחי מרדלי (שם).

רבינו גרשום (המשך)

(האורצ) [המיצר] למחר אי עביד הכא לעיל אורצ שלי ומזקא לי כיון דעדיין לא מיקבר מיזקו עביד וסמיך הכי נמי סמיך [ו] למיצר וקשיא לרבא אמר לך רבא לעולם בעלמא לא סמיך [ודקא דייקי הא היכא] דליכא אוצר סמיך היינו טעמא דדירתו של אדם שאני שצריך לו לאדם לעשות צורכיו בדירתו מש"ה לא מצי מעכב ליה הואיל ואין לו שום אוצר עכשיו אבל גבי בור ושדה דעלמא דלא קבע תשמישתיהו כדירה לא סמיך משום הכי [דמרחי] ליה בבך [דמרחי] ליה ארעיה ואי מימלך למיעבד בור לא מצי למיעבד בור: דיקא נמי. דדירה שאני: דקתני אם היה רפת בקר קודם לאוצר מותר. משום דדירה שאני: כדי עבודת הכרם. כדי איכר בקר וכליו דלא דייש ליה לשדהו דהתם היו חורשין את הכרמים בשוורים וכך נמי היו חורשין לשדה אילנות בשוורים: דקא מפסיק צונמא. בין שדה שלו לשל חבירו דלא קא עבדין בהני טלפים מש"ה מצי סמיך אי לאו מפני עבודת הכרם בינתים. בין הכרם לשדה זה סומך נטיעותיו לגדר [אע"ג] דבערין שרשין לשדה: מעמיק בקרקע ג' טפחים כדי שלא יעכב את המחרישה. הכי קאמר אי לאו צונמא והוה מרחיק ליה לאילנות כ"ה אמה כשיעור האילן. ולאחר כן הגדילו שרשין יותר מכ"ה והיו שרשין יוצאין לתוך של חבירו כנ"ל: אית דמפרשי האי שדה כרם הוא כדי להשתמש בהני ד' אמות עבודת תשמיש דצריך לכרם כגון בית הגת וגיגית שלוחצין טיני. היינו בור שתחת הגת. אלמא דסמיך (ליה אלא) הכא במאי עסקינן דאי לאו משום עבודת הכרם סמיך המפסיק צונמא כלומר אהיא סלע חזק בין האילן לשדה דאינן יכולין השרשין לעבור ולהפסיד בשדה אבל גבי בור ושדה דעלמא המפסיד לעולם לא סמיך. זה סומך אילנו לגדר וזה בורו אלמא דסמיך אע"ג דעבדי שרשים תותי גדר לשדה חבירו וקא מזקי. לא הכא נמי דאיכא צונמא: מעמיק שרשי האילן בקרקע ג' כהיכי דלא ליתזקו שרשין ואמאי צריך להעמיק בחמיה: כדי שלא תעכב את המחרישה ולא יפסיד. להכי צריך להעמיק וסמיך אבל גבי בור ושדה דעלמא דלעולם אי אפשר דליכא פסידא של רפיית הקרקע מבור לבור (אמאי) [אימא] לעולם לא סמיך. לימ"ה: אי הכי. דכי ליכא בור [נמי] לא סמיך האילן אימא סיפא אם האילן קדם לבור דאם היה נוטע האילן קודם דנחפר הבור אע"ג דמזיק לה לא יקרע ואי לא סמיך האילן על מצר שדה חבירו קודם חפירת הבור היכי מצי משכחת לה דמזיק לה השתא אלא לאו ש"מ דסמיך: לא לעולם לא סמיך. וכי תימא א"כ היכי הוה ליה סומך אילנו אצל שדה לא יטע אדם אילן סמוך לשדה. כגון שדה הלנן גין שדה לחילן, ועטעמא כדי עבודת הכרם, שכשיחפרו את אילנותיו לא יהא קרוב לכותלים ומתלשין את השרשים (ב"מ קיז). **עד שאתה אומר** לי הרחק חרדלך כו'. שמני מזיק ועלי להסתיק את עצמי, אני אומר לך שאתה מזיק (לקמן כה:). **לגלוגי חרדלאי.** פרחי מרדלי (שם).

ביד מוכר ואין נראה לר"י בר' מרדכי דמ"ל דהוכר הלח נראה לו לפרש שהחילן ביד לוקח ולשני הפירושים לנו אין להקשות מתי לימיל שהחילן קדם לפילו קדם בור נמי כגון שהלח מחל עשה הבור ואח"כ נטע החילן ומכר הבור לפ"ה לו חילן לפי ר"י ברבי מרדכי לא יקוץ שהרי בהיתר עשתה החילן לערעור בעל הבור דבערעור אינו בח הלח ע"י מכירת בור לו מכירת החילן לבל לפר"ת ו) שפי' בלוקח שהלח מחל לח החילן וטוענין לוקח קדם לר"י מתי לימיל החילן קדם לפילו קדם בור נמי ועוד כיון דהחזיק בחילן ג' שנים מוענין לוקח דקמה נמי הלח לוקח ובחזקה שיש טוענה: חבירו: כדאמר רב פפא לקמן בלוקח. כגון דהוה מעיקרא האילן והשדה לאדם אחד ומכרו לשני בני אדם לא' מכר מקום האילן והאילן ולשני מכר כל שאר השדה משפת אילן ולהלן ובא זה שלקח שאר השדה וחפר בורו סמוך לאילן דהשתא קדם האילן לבור ולא סמכו זה לוקח אלא המוכר דברשות סמכו דהכל היה שלו ומ"ה לא יקרע ולעולם בעלמא לא סמיך: מרחיקין את המשרה. מים סרוחין ששורין בהן פשתן ועקשה אע"ד משרה שמכבסין ושורין בהן את הבגדים: מן הירק מתוך ג' דאתנייהו ירקות דלא צריכי כל כך למים וניתחוק ניצוצות הכביסה על הירק כל שעה

ו) נראה ל"ל והכא נמי סמיך כור סמוך למילר. ז) נראה ל"ל ג"ט כדי שלא תעכב את המחרישה ולא יפסיד ואמאי צריך להעמיק בחמיה: ח) ק"ק ואי לאו צונמא וכו' ולהכי צריך להעמיק וכו': ט) תוס' ל"ל מתוך דהכהו ירקות לא צריכי כ"כ וכו'.